

Besættelsen oplevet fra Sømandshjemmet Ny Havn

Af Verner Gorridsen

Jeg er født i 1930 og opvokset på Sømandshjemmet Ny Havn ved Fiskerihavnen i Esbjerg, hvor mine forældre var bestyrerpar.¹ Jeg var således en halv snes år, da Anden Verdenskrig brød ud, og i et hus, hvor mange mennesker kom og gik, var der mange oplevelser fra den tid, der prentede sig dybt i hukommelsen.

Krigens udbrud

En af de første dage i september 1939 lå jeg i sengen pga. skoldkopper. Hen på eftermiddagen hørte jeg en flyver samt to-tre store eksplosioner. Jeg var alene i privaten på Sømandshjemmet, men stod straks op af min seng og gik hen til vinduerne for at se ud over havnen efter årsagen. Jeg så blot en flyver forsvinde ud over Fanø. Hurtigt efter indløb forklaringen: flyveren havde kastet tre-fire bomber, hvoraf én var faldet i et beboelseshus i Frodesgade nær Strandby Plads. Huset var styrtet sammen, og en kvinde i huset var dræbt. Tilsyneladende var der af dansk militær ikke løst et eneste skud. Befolkningen var chokeret. Måske en fejltagelse? Måske et uheld? En ulykke i hvert fald. Man formodede at flyet var engelsk. Der kom en 100% sikker forklaring. Den 1. september var Anden Verdenskrig brudt ud. Tyskland havde invaderet Polen, men Danmark var ikke indblandet. Befolkningen holdt sig nogenlunde i ro.

Uden at have konkret viden kan børn let fornemme, når voksne præges af en konstant

ængstelse. Mine forældre talte temmelig meget om en vis Adolf Hitler, og far hørte med bekymret mine ofte radio fra Tyskland, hvor han nu og da fik dele af Hitlers radiotaler fremkaldt af æteren. Bagfter var han ofte i lidt dårligt humør, kunne man mærke.

Uden at kunne datere det bestemt tror jeg, det var i september 1939, at der ankom en tysk indregistreret bil af mærket Ford Eiffel med et yngre ægtepar og et lille barn. Bilen var pakket til bristepunktet. De ville gerne have et værelse og et måltid og talte meget alvorligt med far. Det viste sig at være et tysk jødisk ægtepar, der var på flugt fra Tyskland. De tog af sted dagen efter, hvorhen ved jeg ikke, men far fortalte os en del om deres situation, samt hvad han havde rådet dem til. Jeg erindrer endnu den spændte, paniske stemning, der prægede situationen.

Om morgenen den 9. april 1940 vækkedes jeg tidligt – jeg tror før kl. 7 morgen – af skud. Jeg var bange og gik ind til far og mor i deres soveværelse og vækkede dem. Far mente, det blot kunne være øvelsesskydning fra et luftværnsbattereri ved Sædding, så jeg gik i seng igen. Et par timer senere var alle vækket ved lyden af megen motorlarm fra snesevis af tyske militærflyvere, der kom i meget lav højde over havnen i nordgående retning. Der var en kortvarig skydning fra et dansk marinefartøj i Trafikhavnen – jeg mener det var »Beskytteren« – og nedkastning af flyveblade. Først på formiddagen anløb en større afdeling af tyske marinefartøjer Esbjerg,

Frodesgade nr. 150-152 den 4. september 1939.
Foto: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

og de lagde til kaj i Trafikhavnen, hvilket gik så let, at mistanke om forberedelse og anvisning var nærliggende. Og desværre sikkert korrekt. Hurtigt kom ordrer om mørklægning og svag gadebelysning, forbud mod udsejling fra havnen osv. Danmark var besat af Tyskland. Al militær modstand var indstillet.

Følelser, udtalelser, besættelsesmagts ordrer og henstillinger springer jeg over. De er fortalt så mange gange og så mange steder. Men naturligvis var vi i lighed med alle andre sørgmodige og fortvivlede. Der kom straks

andre tider og rytmer på Fiskerihavnen. Og ændringer holdt utroligt hurtigt deres indtog.

Der kom forbud mod at benytte kutterradio under fiskeri, hvilket hurtigt blev til inddragelse af kutterradioer. Tilladte fiskeområder blev udpeget og justeret adskillige gange. Miner blev udlagt langs kysten, og der blev indført tysk bevogtning af strategisk vigtige lokaliteter og bygninger. Tyske, armerede forpostskibe blev udstationeret ved Skallingen til kontrol af ud- og indgående kuttere.

Antallet af udenlandske dampere i Trafikhavnen blev hurtigt reduceret. I løbet af de første dage blev nogle værelser på Sømmandshjemmet beslaglagt til tyske hærofficerer. Der kom straks fire ret højstående folk til at bo. Man må være ærlig og indrømme, at de var særdeles høflige og korrekte i al deres adfærd. Efter få dage kom de ofte og bankede på til privaten for at snakke, og de gjorde uhyre meget for at opnå et godt forhold til far og mor. Der var ingen voldsom tale, ingen bistre miner, kun tale om hjælpsomhed og beskyttelse. Det kunne til tider antage næsten hyggelige former. De fortalte os, hvor mange børn de selv havde, hvor de boede i Tyskland, og at de længtes efter familien. De lærte vore navne at kende og kaldte os ved dem. De blev dog ikke længe, da de blev udkommanderet til angrebet mod Holland, Belgien og Luxemburg, hvilke angreb allerede startede kort før 15. maj 1940.

Fiskeriet

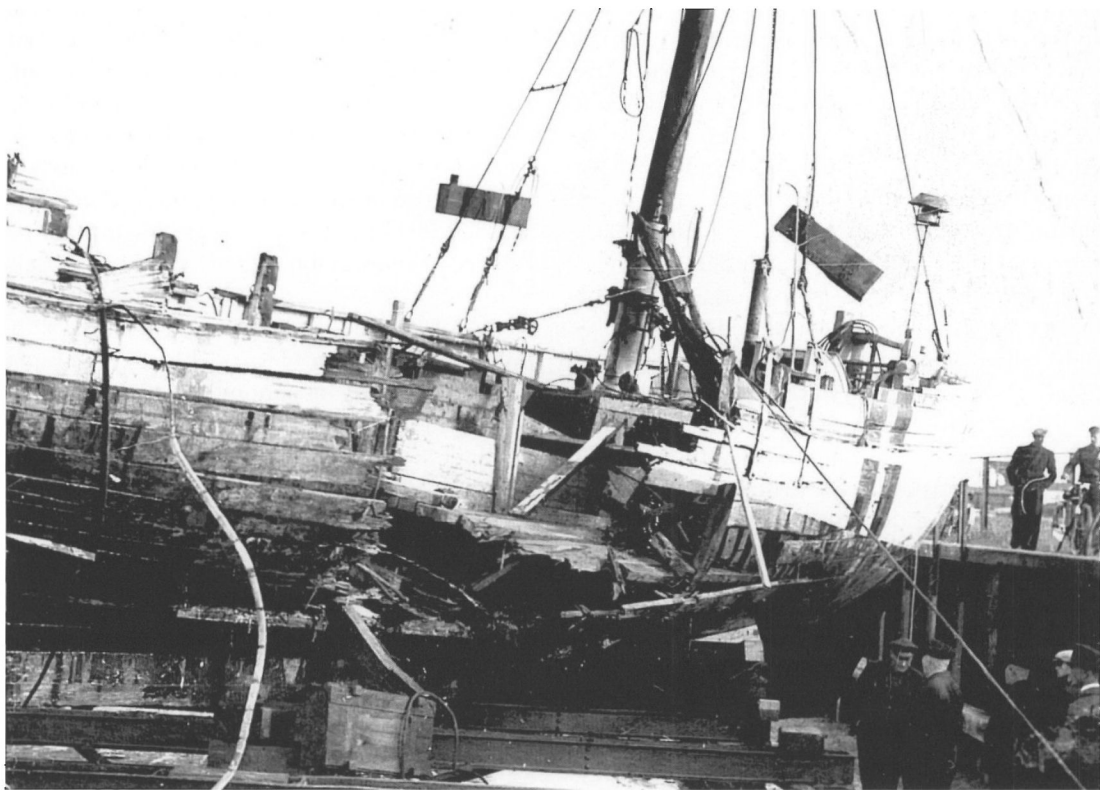
Besættelsen med dens restriktioner til følge fik stor betydning for Esbjergs fiskerbefolkning. I store træk kan nævnes:

1. Det tilladte fiskeområde strakte sig stort set fra Grådyb til Hanstholm og højst 30 sømil ud samt fra Grådyb til Listerdyb, men kun 20 sømil ud. Senere fulgte en del justeringer med såvel udvidelser som reduktioner.

2. Ved de senere etableringer af kystnære minefelter blev det risikabelt at gå efter små rødspætter, når man trak ind mod kysten.
3. Nødopkald til Blåvand/Redningsdamper umuliggjordes efter afmontering af radioanlæg.
4. Blev man i lovligt område, var der måske ingen fisk. Sejlede man uden for den tilladte grænse, risikeredes beskydning såvel tyske som engelske flyvere. De første fordi det var forbudt at færdes i dette farvand. De sidste fordi skibet var i fra engelsk interesseområde. Kutterne var i øvrigt let kendelige og

identificerbare på grund af nummer og navn samt store påmalede Dannebrogflag på begge sider.

Der var dog helt ærligt én stor fordel: al fangst blev solgt til store priser og gik for en stor del til Tyskland, som i løbet af krigen blev en større og større aftager. Det blev efterhånden lidt af et moralsk dilemma, da den danske fisketilførsel til Tyskland hjalp Tyskland i rollen som »det gode spisekammer«. Lignende relationer var til stede mht. danske landbrugsprodukter. I løbet af besættelsen var det »en varm kartoffel« at tale om på Fiskerihavnen og i

Den 15. oktober 1941 blev Esbjerg Havn angrebet af engelske fly. Det gik bl.a. ud over to kuttere E 499 Valib og E 24 Ejlif. Her ses tydelig de påmalede Dannebrogflag. Foto: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

Sømandshjemmet. Men penge og en god indtjening har før været på tværs af den officielle holdning og på kollisionskurs med folks adfærd.

Minesprængninger, beskydninger af kutterne samt den stadige bekymring for disse katastrofer lagde sig som en sort skygge i hele besættelsestiden og prægede stemningen i mit hjem og på havnen i det hele taget. Vi følte os meget nær på ulykkesrisikoen og kendte mere eller mindre godt alle de forliste eller berørte kuttere, de omkomne fiskere og ofte også deres familier.

Min far og hans ti år yngre lillebror Anders havde i 1938 i fællesskab ladet bygge en kutter ved navn »Ekko« og med nummeret E 257. Den var udstyret til snurrevodsfiskeri og havde en besætning på fire mand. »Ekko« fiskede godt og var i gode hænder. De to brødres samarbejde gik i alle henseender fortrinligt. Anders var en dygtig fisker og utroligt omgængelig og redelig. Far var den fødte administrator, og Varde Bank var en positiv bankrådgiver og långiver.

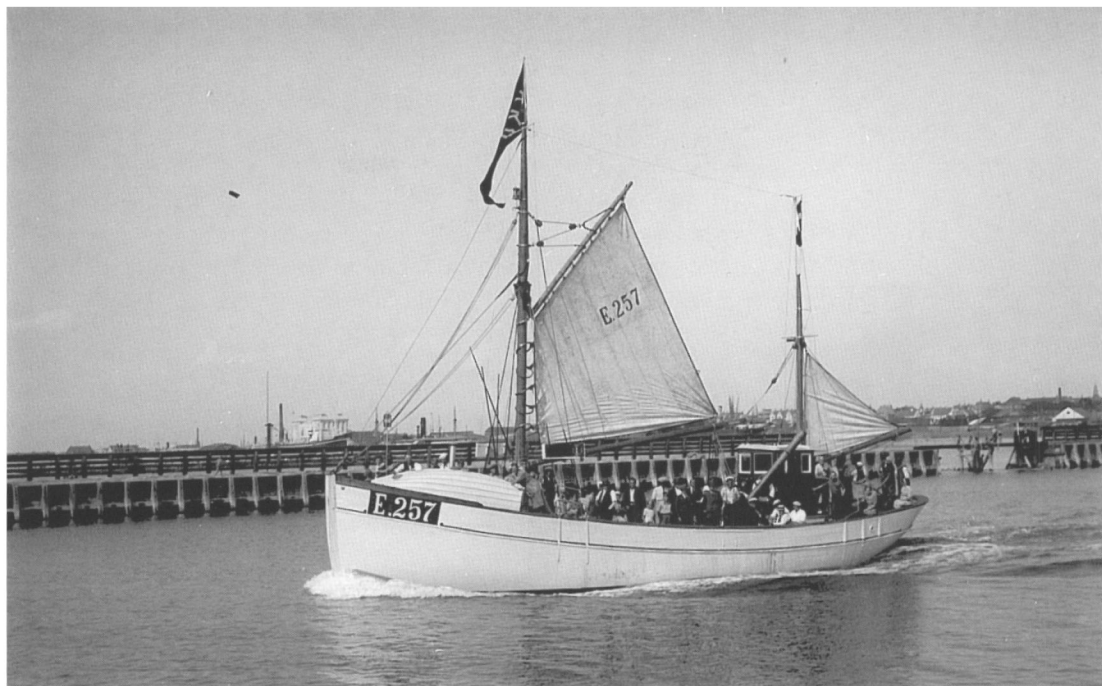
Farbror og far var meget nationale og havde mange kontakter i den efterhånden organiserede frihedskamp mod den tyske besættelsesmagt. Hvor tæt et »samarbejde« det egentlig var, fik vi aldrig konkret information om. Far ville helst have, at Sømandshjemmet aldrig kom under mistanke på grund af de mange kontakter og samtaler, som fandt sted der eller derudfra. Emnet var derfor absolut tabu.

Naturligvis var der tilfredshed med »Ekko«s særdeles tilfredsstillende forrentning. Men der var et »aber dabej«: Fangsten gik for en stor del til Tyskland. Og denne kendsgerning huede ikke farbror Anders og far, der hver ejede 50 % af kutteren. Vi kunne undvære indtægten, og Anders mente, at han kunne klare sig med lidt fiskeri fra en lille fire-fem tons båd, som kunne fiske i Ho Bugt. Anders rejste derfor med tog

til sit gamle hjem i Skærbæk og tog en kort tid ophold hos sin gamle mor, der var enke. Han benyttede opholdet til at undersøge, hvor megen kontrol, der fra tysk side var med trafikken i den lille havn i Skærbæk. Tilsyneladende var der intet af betydning.

Det resulterede i, at »Ekko« blev sejlet til Skærbæk og oplagt der. Jeg var i den periode på familiebesøg i Skærbæk og naturligvis ved havnen for at se kutteren, der fyldte kolossalt mellem de hjemmehørende både, der var på 8 til 12 brt. Den bad næsten om at blive lagt mærke til. Min ældste farbror – Laurits – var fiskeskipper i Skærbæk og havde kutter »Elvira« på 12 tons. Gennem ham var de lokale fiskere orienteret om oplægningen af »Ekko«. Der skete intet foruroligende. Jeg mener, at »Ekko«s ophold i Skærbæk varede et års tid fra 1944 til primo 1945. Anders købte en lille brugt fiskerbåd til fiskeri i Ho Bugt. Den var stort set enmandsbejent. Det kunne ryggen ikke holde til, så Anders fik dårlig ryg og blev indlagt på Esbjerg Kommunehospital, hvilket i sig selv kunne være et alibi for »Ekko«s oplægning, om der skulle komme lidt interesse fra tysk side. Enden på historien blev, at »Ekko« blev sejlet tilbage til Esbjerg og genoptog det traditionelle fiskeri med Anders som skipper, og den lille båd blev solgt. Men der var megen usikkerhed på havnen. Tyske razziaer blev hyppigere og mere intense. Man kunne vanskeligt vurdere, hvor effektiv en eventuel stikkervirksomhed var. Kort tid efter valgte farbror Anders at sejle »Ekko« til England.

Kutteren var i familien noget af et »hjerterbarn«. Vi havde alle været med på den traditionelle prøvetur i 1938 i et fantastisk sommervejr tre-fire timers sejlads ud ad Grådyb. Vi havde afprøvet maskineri og haft fiskeredskaberne i havet. Det var vindstille og havet som en glasplade. Vi havde drukket kaffe og sodavand på

E 257 »Ekko« på vej ud på prøvetur i 1938. Foto: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

dækket og spist wienerbrød til. »Ekko« var blevet noget helt specielt, og jeg tror næsten, man kunne sige, at vi havde et kærlighedsforhold til skibet. Det var derfor helt nødvendigt, at vi børn blev orienteret om farbrors og fars beslutning. Vi ville jo hurtigt opdage, at Anders var borte, og at »Ekko« ikke lå i havn. Derfor blev vi samlet en aften hos moster Grethe og farbror Anders til et afskedsmåltid, Besynderligt nok var det hyggeligt trods den alvorlige baggrund. Der var ikke feststemning, men en underlig og fattet alvor: Nu var beslutningen taget, familien orienteret og tavsheden om det påbudt, så ingen kunne tage fejl. Ingen lange afskedsscener. Et varmt »farvel og lykke på rejsen«, hvorefter far og mor gik hjem med os.

Næste morgen indtog »Ekko« proviant og is

som traditionelt til fiskeri i Vesterhavet. »Ekko« ville fiske om dagen og rykke vestpå om natten. Efter få dage sad vi hjemme ved radioen hver aften for at høre Terkel M. Terkelsen – »den danske stemme fra London« – komme med den særmelding, som indebar en hilsen fra et bestemt pigenavn og dermed oplyste informerede lyttere om, at »Ekko« var nået velbeholdent til England. Stor var glæden, da vi hørte budskabet. Glæden forstås kun, når man har siddet ved radioen den aften.

Tyskerne på havnen

På grund af de stedse hyppigere sabotager på havnen lukkede tyskerne havneterrænet af om aftenen og i nattetimerne med pigtrådsafspæringer og satte vagtposter ved passagederne.

Der skulle man så vise ausweiss for at komme igennem. Foruden beboerne i Halle-restaurationen var vor familie den eneste, der boede derude. Jeg var de første gange noget beklemmt, når jeg i mørke efterårsaftener kom hjem fra patruljemøder i FDF og kom til vagtposten i mørket. Det traditionelle »Halt« lød hver gang, og mit ausweiss kom op af lommen, vagtposten belyste mit ansigt og leddet blev åbnet. Men de var flinke og smilende, så jeg vænnede mig til det.

På Sømandshjemmet skete der også den ændring, at alle værelser nu altid var besat. Årsagen var, at der ofte var udgangsforbud efter mørkets frembrud og i det hele taget større tysk opmærksomhed på eventuel færdsel på havneområdet. Dette medførte, at de unge besætningsmedlemmer, der boede om bord, følte sig isolerede på kutterne. Derfor lejede de til fornuftige priser fast bopæl på hjemmets værelser. Det øgede familiemønsteret på Sømandshjemmet, da det nu virkelig var deres hjem, når kutteren ikke var på fiskeri.

Aftenerne gik med spil – mest skak og billard – og sang og snak til aftenkaffen. I denne familiekreds på 10-12 ansatte og evt. samme antal yngre fiskere samt vor familie voksede jeg op i alderen 10-15 år. Det oplevedes hyggeligt og opdragende.

Når sabotagehandlingerne havde været for generende for tyskerne, lukkede de nu og da uden varsel for el og vand. Det opdagedes ret hurtigt mht. vandet, og vi gik straks i kælderens til de haner, der fandtes der, for at tappe det vand af, som stod i husets rørsystem. Far havde mht. belysning anskaffet to-tre petroleumslamper af typen »Petromax, som kunne give absolut tilstrækkelig belysning til spil, sang, oplæsning og kaffedrikning. Derudover var de gentagne luftalarmer karakteristiske for tiden. Jeg tør ikke komme med generelle udtalelser om alarmernes hyppighed, men jeg er overbevist om, at der i visse belastende tidsperioder kunne være 10-12 alarmer om måneden.

Grundet tilstedeværelsen af mange tyske

På grund af hyppige sabotager på havnen, var havneterrænet lukket af om aftenen og om natten. Her er det gået ud over slæbestedet og 3. bassin den 6. august 1943. Foto: Fiskeri- og Søfartsmuseet.

marinefartøjer i Trafikhavnen samt faste anlæg på land af luftværnsbestykninger kunne lyden af den leverede spærreild være utroligt alarmerende. Vanligvis gik vi i beskyttelsesrum i kælderen til alarmeren var ovre. Ofte blev vi der i en til to timer, da alarmeren lød igen, når maskinerne returnerede efter togtet til de nordtyske mål.

Af hensyn til disse hurtige udrykninger fra børneværelset, var det fast tradition, at vi børn skulle lægge vort tøj sammen på gulvet ved siden af sengen på en ganske bestemt måde med skoene stående ved siden af. Så skulle man aldrig lede i mørket og forvirringen. Det var helt indarbejdet, som på en anden militærførelægning og skete efter samme praktiske mønster hver aften. Vi turde ikke andet.

Vor ængstelse blev efterhånden næsten reduceret til en praktisk og enkel registrering af, at nu var der luftalarm, da vi aldrig oplevede, at havnen eller området var bombemål. Enkelte gange – måske fire eller fem gange – så vi, at et fly blev ramt og styrtede ned. Nogle flere gange sås flyene at være fanget i lyskasterne. Det udløste straks et massivt udkast fra flyet af sølvpapirsstrimler i et glimtende virvar, som camouflerede flyets position. Disse strimler kunne vi næste dag finde i hundredvis af i terrænet. Jeg fik næsten fornemmelsen af nærkontakt med de allierede på den måde.

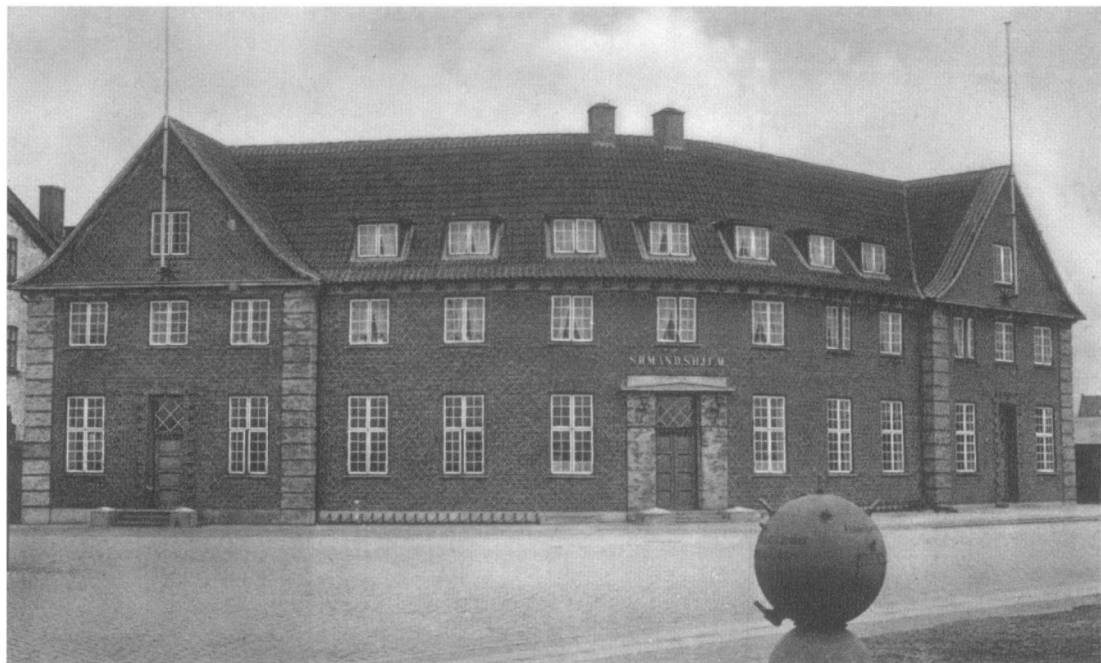
En enkelt gang styrtede en bombemaskine ned lige nord for fjerde bassin ca. 100 meter ud for kysten efter en natlig overflyvning. Den var mavelandet på omkring en meters vanddybde ved totiden om natten og havde sårede besætningsmedlemmer om bord. Tyske vagtposter afspærrede stranden, men foretog sig intet derudover før ved solopgang. Dette forargede befolkningen dybt. Jeg var naturligvis om formiddagen ude at se maskinen – så nær man kunne og måtte komme.

Ligeså husker jeg særdeles tydeligt angrebet

på Esbjerg Lufthavn den 27. august 1944. Det var søndag med flot augustvejr. Ved 15-tiden hørtes motorlyd fra et stort kontingent engelske bombefly, der kom ind over Fanø og videre ind over havneområdet. Jeg kender ikke antallet, men jeg husker flere formationer med måske 14-15 maskiner i hver formation. Desuden hyppige hurtige syn af jagerfly – oftest flyvende parvis og ganske lavt. Det udløste voldsom aktivitet fra de tyske luftværnsbatterier og skibe.

Takket være Sømandshjemmets placering og det klare vejr kunne vi se det hele fra første parket. Tydeligt sås, at en B-17 – »Flyvende Fæstning« – blev ramt og nærmest brækkede i stykker. Jeg mener helt klart at have set et besætningsmedlem springe ud, men at faldskærmen ikke udløste sig. Kort efter blev endnu en B-17 ramt i halen uden at styrte ned. Et besætningsmedlem sprang ud fra den ødelagte agterende og dalede ned i sin faldskærm. I løbet af få sekunder sprællede han voldsomt og manden hang derefter slap, hvilket vi tolkede som, at var ramt af tysk beskydning under nedturen, hvilket udløste forargede udbrud fra os. Kort efter returnerede formationerne i en fjernere kurs. Samtidigt returnerede jagerne i en usædvanlig lav højde over Fiskerihavnen og bestrøget ydermoleanlæggets maskingeværreder, fortsatte nær havoverfladen med et lille hop over Fanøs nordlige parti og forsvandt vestpå. En B-17 der blev ramt i halepartiet fortsatte uden at tabe højde. Meget har jeg i Esbjergområdet set af mindre luftkampe og overflyvninger, men den 27. august 1944 var langt det mest voldsomme.

En aften efter mørkets frembrud sad jeg hos far på hans kontor. Det var før havneområdet blev afspærret og ausweiss blev indført. Det bankede på døren, og ind kom brødrene Jens og Niels Underbjerg, der begge var fiskere.

Sømandshjemmet Ny Havn. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

Samtidig med at de tog en tysk militærriffel frem fra gemmet under overtøjet, fortalte de meget ivrigt følgende:

De var kommet gående i Havnegade forbi Hotel Royal, som var det tyske hovedkvarter for Esbjerg. Den tyske vagtpost gik med sin riffel ved skulderen frem og tilbage foran indgangen til hotellet. De besluttede at slå ham ned og fratage ham riflen. Som sagt så gjort – de passede skridt og fart af, så de kom op på siden af ham bagfra, slog ham ned, så han var bevidstløs eller besvimet, snuppede riflen og stak i løb. De var ene på gaden, og efter nogle hundrede meter efterså de riflen, som ikke var ladet. Magasinet var tomt, og der var ingen patron i kammeret. »Hvad med riflen. Hvor skal vi gemme den?« spurgte de.

Først gik far ud og låste yderdøren. Dernæst

ville han have forløbet fortalt en gang til. De var ikke set. Intet anskrig, ingen fulgte efter dem. Imidlertid kunne to unge, løbende personer være blevet observeret fra den tyske bunker, der var bygget overfor Sømandshjemmet, og som far konkluderede: For en tom Mauserriffel skal man ingen risiko løbe. Så de to brødre fik besked på at stikke bagud af Sømandshjemmet og straks kaste riflen i havnen. De bad lidt for sig, men far var bestemt. Han bebrejdede dem deres risikable adfærd og ville blive på kontoret, til de kom tilbage og meldte, at hans ordre var udført.

Razziaer

Tyskerne foretog i krigens slutning tre razziaer på Sømandshjemmet, hver gang om formiddagen, når Sømandshjemmet var mest fyldt med

fiskere og havnearbejdere. Fremgangsmåden var den samme hver gang: Pludselig kom tyske militærbiler og motorcykler i rigeligt antal, omringede hjemmet og opstillede maskingeværrer på gade og fortov samt en skudklar soldat for omkring hver 15. meter. Så gik de ind og besatte trappeløb og udgange og posterede et par skudklare soldater i alle restaurationsrum. Dernæst fik alle personer ordre til at stille sig op med ansigtet mod væggen og hænderne bag nakken. Så gik et par officerer rundt og vendte alle cigaretskod i askebægrene for at se efter navnet på cigaretmærket, hvilket kunne afsløre engelske cigaretter. Af samme årsag var det en fast vane, at man altid satte cigaretten i munden i den ende, hvor mærket ikke sad og tændte den ende med et eventuelt navn. Nogenlunde kropsvisitation samt undersøgelse af lommeindhold. Dernæst fremvisning af legitimation og videre med de undersøgelser, som hørte en razzia til. Det tog tid, da der udmærket kunne være 60-80 personer i lokalerne. Jeg var tilfældigvis til stede ved alle tre razziaer, og følgende tre episoder står klart i min erindring:

En fiskeskipper, der stod op mod muren og var ved at blive visiteret af en tysk officer med trukket pistol, genkendte sit tidligere wienerbarn i officeren og sagde: »Jamen Hans, vi kender da hinanden«. Officeren svarede på dansk: »Hold kæft og stå stille« og gav skipperen et slag i nakken. Ubehageligt og næppe nogen rar situation for nogen af dem. Mere er der nok ikke at sige, men skipperen snakkede alligevel en del om det siden.

Ved en anden razzia tog de Niels Underbjerg med. Det chokerede os, da vi vidste, at han var aktiv i modstandsbevægelsen. Hans bror Jens var også til stede. Straks efter afslutningen af razziaen cyklede Jens op i Frodesgade til Niels' værelse – et loftsværelse – hvor Jens vidste, at der var skjulte håndvåben. Han kunne have

dem alle og var på vej ned, da han hørte tyskerne komme ved indgangen med Niels. Han nåede at skjule sig, til de passerede opad med Niels, og smuttede derefter ud af huset med de få våben. Vi havde et nært forhold til Niels og ventede det værste. Jens kom over middag tilbage til Sømandshjemmet og fortalte far, hvad der var sket. Senere på eftermiddagen kom Niels igen, noget chokeret og uhyre overrasket over våbnenes forsvinden fra værelset. Han var blevet taget i et kort forhør og løsladt uden overlast. Han fik nu forklaringen af Jens, og lettelsen er vanskelig at beskrive. De var begge et par særdeles hurtigtgænkende og i øvrigt belevne brødre.

Den tredje episode var atter en formiddag, hvor tyskerne ankom til en razzia. Far var ikke hjemme, han var ude i et ærinde vedrørende illegale blade. Mor var i køkkenet, hun kaldte mig til side og bad mig tage op i byen til et nærmere aftalt sted for at meddele far, at han ikke måtte komme hjem. Men jeg skulle snige mig ud ad første sals bagvej og bort over tagene til nabobygningerne, da ingen måtte forlade Sømandshjemmet. Jeg skulle være indstillet på, at tyskerne ville skyde, hvis de opdagede mig. Sømandshjemmet havde store flade tagarealer, som stødte op til Premier Is, og det lykkedes mig at komme uset ud til nabotaget, hvorfra jeg kunne springe ned på et fortov. Da jeg nåede dertil, ville jeg forsigtigt kigge over murkanten, inden jeg sprang og blev straks opdaget af de soldater, der også dér havde omringet komplekset. To rifler blev straks rettet mod mig, så jeg forsvandt hurtigt og sørgede for i ro og mag at blive set af en vagt i stueetagen og blive roligt der uden at vise tegn på uro.

Lidt efter kom far uden vort vidende cyklende og så straks tyskerne. Far, der var et meget roligt og myndigt menneske, gik hen til en officer og spurgte: »Wo ist der Kommandant?

Ich bin der Direktor« og fik oplyst, at ham kunne man finde inden døre. Alle måtte gerne gå ind, men ingen ud og det var udmærket i fars situation. Han gik ind gennem en bagindgang til kælderens og videre til fyrrummet med den store centralvarmekedel. Deri fyldte han de illegale blade, han havde skjult i sine lommer og inde på maveskindet, sikrede sig, at de brændte, og gik op i restaurationen og præsenterede sig for en officer som »der Direktor«. Far satte sjældent sit lys under en skæppe og optrådte stilsikkert, som »kaptajnen på skuden«. Vi blev nu ført op i privaten, som skulle ransages. Vi blev stillet op med ansigtet mod væggen i vor dagligstue, og soldaten stillede sig bag os, hvor vi hørte, han tog ladegreb på riflen. En officer ledsagede far rundt i stuen og skulle kigge i skuffer og skabe. Han undersøgte radiosens indstilling, som efer ordre fra far altid var København eller Kalundborg. Om aftenen hørte vi altid den danske stemme fra London, men den station måtte radioen aldrig blive stående på. Dernæst kiggede han på hylder og i reoler. Far havde Adolf Hitlers bog »Mein Kampf« i dansk udgave, som plejede at ligge fremme, hvad den også gjorde den dag. Ikke ilde. Mens jeg stod med ansigtet mod væggen, spekulerede jeg på, om jeg havde fået frihedssangen »En vinter lang og mørk og hård på fem forbandede år« lagt på sin skjulte plads, som kun kunne findes, hvis man næsten tømte reolen. Vi havde fået sangen illegalt, og jeg var ved at lære den udenad, men jeg havde heldigvis husket at få den bort fra klaverets nodestativ. Ikke ilde.

Efter en rimelig let gennemgang af lejligheden fik far og jeg besked på at følge med officeren op på loftet, hvor han klart tilkendegav, at han ville lede efter skjulte våben. Vi havde tre skjulte geværer, som far og jeg sammen havde gemt i skunken, fæstnet på tagspær helt oppe

under tagstenene. Skunken var 15-16 meter lang og uden belysning af nogen art. Det var vanskeligt at komme derind, og man kunne ikke gå oprejst. Officeren bad os gå først op ad loftstrappen og tog ladegreb på sin pistol. Jeg var bange og sagde intet, men far sagde med særdeles fast stemme: »Gå bare op, Verner«. Ved skunkindgangen tændte officeren en stavlygte og bad os gå først, hvilket vi gjorde. Han lyste alle steder, men våbnene hang på bagsiden af de tre sidste spær, spærafstanden var lille og der var meget trangt, så far og jeg fyldte, så der kun kunne være to personer under de sidste to spær. Lyset kastede slagskygger af spærene og i disse befandt våbnene sig. Officeren var tilfreds og vendte sig for at gå ud, uden at han indefra havde lyst op på spæret over hans hoved. Var det sket, havde han set det første våben. Efter at vi igen var vel nede i stuen afsluttedes denne sidste razzia – i øvrigt på en venlig måde. Tyskerne trak sig tilbage til køretøjerne og forsvandt.

Og så kommer det for læserne eventuelt uforståelige: Far og jeg nævnte aldrig episoden med et ord til hinanden. Ej heller samme dag, da vi var alene. Vi kendte begge detaljerne. Det var unødvendigt at ridse dem op for hinanden. Vi vidste begge hvad der kunne have været sket. Unødvendigt at minde om det. Situationens alvor var så nærliggende, at tavshed gjorde yderligere samtale unødvendig. Sådan blev det. Far døde 20 år efter. Vi har aldrig talt om episoden siden.

Utrygge bekendtskaber

Efterhånden var der kun hjemmehørende kuttere i Esbjerg Havn. Tiderne med minesprængninger, beskydning – nu efterhånden kun fra tyske fly, når kutterne kom lidt langt ud over tilladte grænser – udlægning af minefelter, knaphed på brændstof til kutterne osv. havde medført, at fremmede kutteres landinger blev

*I Esbjerg havde Tyskerne hovedkvarter på Hotel Royal i Havnegade. Her er der vagtskifte.
Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.-*

sjældne. Der kom dog til Fiskerihavnen en lille københavnerkutter på ca. 20 tons. Den var sjældent af havnen, var kun i rimelig stand og skipper lidt utiltalende. Han kom ofte på hjemmet, talte med mange, men faldt ikke ligesom til i snakken og samværet. Man bemærkede kutterens tilstedeværelse og dens sporadiske fiskeri, men omtalte den aldrig i større kredse, hvor den nærmest markerede sig ved aldrig at blive omtalt. Dens ejer var ikke aktiv fisker. Han var islænding, hed Halsson og boede i en villa på havsiden af vejen fra Esbjerg til Hjerting et par km før Hjerting. Han kom ofte på Sømandshjemmet, tilsyneladende uden at have nogen funktion. Han var alene, øjensynligt også på sin bopæl. Han kom altid med et spil skak under armen, hvilket kunne lade sig gøre, fordi skakbrættet kunne rulles sammen og stikkes i et rør, som også indeholdt brikkerne. Han var en stor og pæn mand med en vis pondus, et venligt væsen, pænt rustikt »godsejertøj« med

knæbukser og viklers og en charmerende dialekt. Talte gerne med alle. Nu og da med sin skipper. Han opholdt sig i perioder næsten konstant på Sømandshjemmet og spillede meget skak, hvad han var mere end god til. Efterhånden gled han ind i det faste gadebillede på Fiskerihavnen og lejede et værelse på Sømandshjemmet. Han søgte kontakt med far, og det blev næsten en fast rytme, at de spillede skak med hinanden om aftenen. Hans søn Bjørn på 16-17 år kom fra København i flere længere perioder og boede også på Sømandshjemmet. Jeg var 15 år og havde en del kontakt med ham efter skoletid. Vi talte om løst og fast. En dag afslørede Bjørn i en tilfældig udtalelse en massiv nazistisk sympati, hvorefter jeg undgik den slags emner. Jeg talte med far om det, og han fortalte mig om sin mistanke om, at de sikkert var interesserede i at kende vort forhold til nazismen, og at vi burde være forsigtige.

Et par uger i hvilke der var udgangsforbud,

kom Halsson ovre fra den bunker, der lå på den anden side gaden, til vor hoveddør efter udgangsforbuddet var trådt i kraft. Han havde skakspillet under armen. Det noterede vi os. Kort efter oplyste far os, at modstandsbevægelsen havde meddelt, at man anså ham for at være stikker af den farlige karat, og at han muligvis ville blive likvideret. Der var en risiko for, at det ville kunne finde sted på Sømandshjemmet. Far havde talt en del med kontakten og gjort opmærksom, på at clearingmord kunne blive konsekvensen. Måske kunne det endda gælde fars person. Det var indlysende, og man ville gøre alt muligt for at undgå det på selve hjemmet, men det ængstede os meget.

En aften efter at Halsson var kommet fra bunkeren med skakspillet under armen, sad jeg hos far på kontoret. Det var mørkt, og det bankede på yderdøren. Vi gik ud for at lukke op. Der stod en ældre menig tysk soldat på omkring 65 år, som undskyldte meget. Han blev budt indenfor og fortalte følgende med gråd i stemmen: Han var østriger, han var ikke nazist, men han var tvunget til militærtjeneste og længtes efter sin familie. Det gik skidt for de tyske hære, så han havde besluttet sig for at desertere for at komme hjem til Østrig. Han bad om lidt civilt tøj samt brød og smør. Det kunne far ikke være med til. Blev det opdaget, var det risikabelt for vor sikkerhed. Det forstod han godt, men forsikrede grædende om sin oprigtighed. Hvad skulle man tro? Far snakkede længe og overvejede. Konklusionen blev følgende: Far ville skaffe det ønskede mod at modtage en ny tysk militæriffel med ammunition. Afleveringsforretning og tidspunkt skulle ske efter en bestemt metode og et bestemt tidspunkt, som far angav. Alt skete som aftalt. Far løb risikoen og der skete intet uventet. Riflen blev gemt og fulgte os siden hen.

Om Halsson hørte jeg efter den 5. maj 1945,

at han var blevet anholdt og ført til England, samt at hans søn var dræbt omkring den 4. maj i København under en skudveksling med frihedskæmpere. Om disse oplysninger er korrekte, ved jeg ikke.

Krigens afslutning

Krigen nærmede sig sin afslutning. Der var stor aktivitet i modstandsbevægelsen m.h.t. våbenleverancer via diverse kuttere. Yderligere verserede der rygter om, at tyskerne ville udkommandere de største kuttere fra Esbjerg til at sejle et stort kontingent tyske soldater fra Norge til Danmark. En sådan transport ville være en god camouflage fremfor transport ved hjælp af tyske marinefartøjer. Forlydendet indelbar også besked om, at kutterens skipper skulle sejle med af hensyn til hans kendskab til skibet. Ifølge rygten var datoen fastsat. Jeg mener at huske, at det skulle ske i marts 1945. Det skal her tilføjes, at far informerede mig om risikoen for, at tyskerne ville sætte ekspeditionen i gang. Det var nærmest en forklaring på, at der kunne ske »noget akut eller voldsomt« i vor familie, som far ville orientere om.

Der blev i al hemmelighed indkaldt til møde på Sømandshjemmet om rygten. Man skulle ikke komme samlet – helst enkeltvis. Mødet fandt ikke sted i restauranterne, men på første sal i værelser ved siden af privaten. Jeg husker dagen og den trykkende alvor. De fremmødte skippere var først og fremmest fra »søndagsbådene« og dermed også fra skibsforsikringen »Union«, hvilket ikke var ganske ligegyldigt i henseende til konklusionen: Skulle det ikke kunne lykkes at afslå en eventuel tysk kommando om at sejle ud i dette ærinde, ville man afsejle, tage tyske tropper om bord i Norge og sænke kutterne på hjemvejen i Skagerrak og acceptere totalforlis med mand og mus. Til slut bad man en kort bøn – sagde farvel til hinan-

Folk myldrede ud på gaden den 4. maj 1945, da radioen havde meldt, at tyskerne havde kapitulert. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

den og forlod enkeltvis Sømandshjemmet. Jeg så store stoute skippere tage hinanden om halsen med fugtige øjne, og far var de næste dage tung og stille. Men – kort fortalt – ordren kom aldrig.

Jeg var 15 år og velinformeret. Episoden gjorde et kolossalt indtryk på mig og var så voldsomt i sin aktualitet og beslutsomhed, at vi aldrig repeterede den senere. Det var oprækkende ulykke af en så grotesk voldsomhed og vilje til at handle – uanset prisen – at alle lukkede af for erindringen om den, da uvejret var drevet over. Jeg har aldrig hørt den omtalt siden – ej heller noget sted set den refereret.

Den 11. april 1945 om formiddagen ankom

en tysk militærordonnans på motorcykel og bankede på fars kontordør. Han skulle aflevere en skriftlig besked til en tysk militærenhed, der skulle have til huse på Sømandshjemmet. Årsagen til, at datoen huskes er, at det var min storesøsters syttenårs fødselsdag. Ordonnansen kunne naturligvis ikke komme af med sin besked, da der intet tysk militær var på hjemmet, så han kørte igen. Et par timer efter kom imidlertid et par tyske officerer og meddelte far, at hjemmet var beslaglagt, samt at vi havde to timer til at flytte. Vi måtte medtage vort private indbo fra lejligheden, ellers intet. Det blev præciseret, at indbo fra hjemmet skulle lades urørt, samt at der skulle være service og opdæk-

ning i øvrigt til hundrede personer. Det var ikke nemt at acceptere og i øvrigt få arrangeret uden adgang til lastvogne og uden noget sted for familien at flytte hen for familien. Men far gik på havnen for at finde hjælpere, og i løbet af utrolig kort tid stod en stor flok fiskere med hestevogne og hentede, hvad vi i en fart kunne få ud på gade og fortov. Desuden kontaktede far vor gode bekendt fiskeskipper Carl Muff, der ejede kutter »Ellen« E 198. Den lå i havn, da Carl Muff var gået under jorden med familien på grund af sin afslørede aktivitet i modstandsbevægelsen. Far kendte hans opholdssted i Sønderjylland og fik diskret forbindelse med ham. Han sagde: »Flyt ind i min villa i Rolfs-gade 125«, og det skete. Et praktisk overblik og hurtige afgørelser var nødvendige. Egentlig utroligt hvor hurtigt man kan handle, når det ultimativt kræves.

I Rolfs-gade 125 boede vi til få dage efter den 5. maj 1945, da Carl Muffs familie vendte tilbage. Der oplevede vi radiobudskabet den 4. maj foran radioen og var på gaden i den begejstrede folkevrimmel. Det er næsten ikke til at beskrive. Glæden fik dog en brat afslutning inden aftenen var til ende: Esbjergs tyske kommandant ville ikke acceptere Tysklands kapitulation eller overgive sig. Jeg var ved 21-tiden på strøget – Kongensgade – i Esbjerg, da tysk militær kørte gennem byen, gav besked om udgangsforbud og beskød gaden. I løbet af ganske kort tid var gaderne tomme for mennesker, og der var panik overalt. Jeg løb gennem kælderne og baggårde til de mere fredelige villakvarterer og kom hjem i god behold.

Vi skulle finde et nyt sted at bo. En fiskeskipperenke flyttede beredvilligt ud af sin lejlighed i Cort Adlersgade, hvor hun boede alene, og hvor vi flyttede ind: far og mor med fire børn. Få dage efter den 5. maj var far og jeg på vej til havnen, som nu fandtes helt afspærret af tysker-

ne ved nuværende rundkørsel mellem H.E. Bluhmesvej og Adgangsvejen. Der stod en gruppe bevæbnede frihedskæmpere med håndvåben. Bevæbnede tyske vagtposter stod lidt nærmere første bassin. Kort efter vi ankom, sejlede et tysk marinefartøj af type som en større torpedobåd ind i første bassin. Den lagde til ved kajen, og straks rettedes et par bemandede kanoner mod gadepartiet, hvor vi befandt os, samtidig med at en lidt interimistisk landgang blev skudt ind over kajen. Derefter kom der meget hurtigt 25-30 personer ud fra sømandshjemmets hoveddør – både i tyske uniformer og i civilt antræk – og steg om bord. Landgangen blev trukket om bord. Skibet bakkede ud i bassinet – svajede rundt og sejlede ud af havneindløbet. Det forsvandt ud mod Grådyb for fuld skrue. Vagtposten var også væk. Vi tog hjem. Det mindede mest om en flugt, mens dette var muligt. Der skulle nok lidt held til ikke at blive observeret af allierede fartøjer eller flyvere, men vi hørte aldrig mere om skibet.

Far var naturligvis interesseret i at se hjemmet for at orientere sig om, i hvilken stand det var, så vi gik snart derned igen, måske allerede dagen efter. Der så frygtelig ud. Egentlig var der ikke svinet til, men der havde været fyldt op med telefon- og radioteknisk udstyr overalt. Dette udstyr var i knust tilstand smidt ud i baggården – ofte tilsyneladende fra døre og vinduer – hvor det lå meterhøjt. Utallige ledningsføringer indendørs var urørte. Når tykke ledninger skulle føres fra et rum til et andet, havde man blot savet et hjørne af døren for at give plads. Gulvene var ødelagte af militærstøvler. I restauranterne hang glasindrammede billeder af »der Führer«. Alt bar præg af kaos og hurtig afgang fra huset, og et kæmperod fandtes alle vegne. I forgården mod fortovet lå hele området fyldt med håndvåben, maskingeværer og meget andet.

Dengang gik skoleåret fra april til april. Jeg var efter mellemskoleeksamen begyndt i realklassen, og efter sommerferien 1945 skulle jeg starte i gymnasiet på Esbjerg Statsskole. Da far mente at have mere brug for mig, end fritiden tillod, tog han mig ud af skolen, hvilket jeg ikke begræd. I de kommende uger blev Sømandshjemmet klargjort til vor indflytning, og dagligdagen på hjemmet startede så småt igen.

Hjemkomst og dagligdag

Nu begyndte de kuttere, der var sejlet til England eller opbragt, at vende hjem. Så ofte det var muligt, var jeg op udkig efter »Ekko«. Ofte var der fem-seks sønner af fiskeskipperne nede ved ydermolerne for at se efter fædrenes kuttere. Stort set alle i stand til nogenlunde at genkende den ventede kutter på mange små kendetegn: Særlige tegn ved rigningen, maste-højde, skroget og styrehusets form eller størrelse. Vi kunne se masterne ude bag Fanø. Man

kunne næsten kende dem, når de rundede sømærket »Jerrig«. De havde alle Dannebrog på mesanmast, og de fleste havde navnstanderen oppe.

Jeg erindrer ikke, at familien fik besked fra England vedrørende afsejling, og havde ingen radio om bord. Jeg husker ej heller datoen for ankomsten, men en formiddag med fint vejr og blå himmel genkendte jeg fra ydermolen blandt fire-fem kuttere vores kære »Ekko« med det kønne skrog og de kendte detaljer samt Dannebrog på mesanen og navnstander på stormasten.

Jeg kan endnu næsten blive bevæget, når jeg i tankerne repeterer gensynet. Ikke mindst da jeg ved havneindløbet – hvor man var ganske tæt på de indgående både – hørte tågehornet betjent og så farbror Anders i styrehuset med en hånd vinkede ud af det åbnede vindue. Man fik en klump i halsen, selv om man ville være en hård gut. Det lykkedes ikke så let. Gensyns-

*Hornmine demonteres
i Esbjerg Havn.
Foto: Fiskeri- og
Søfartsmuseet.*

glæden var stor. Mange spørgsmål blev stillet, besvaret og udskudt til senere. Fortøjning og hjem til familien har forret over for alt andet. Anders' hustru Grethe var gravid med sit tredje barn, da »Ekko« afsejlede illegalt til England for omkring to måneder siden, så gensynet med hende stod øverst på listen. Men situationen var præget af en dyb og varm glæde og ro – med færre ord end mange tror.

Dagligdagen holdt også sit indtog på Fiskerihavnen. Et nyt indslag var rydning af minefelterne. Vi havde konstant nogle minører boende på Sømandshjemmet. Da det var et langsomt arbejde at stryge minefelterne og eventuelt med dykkere uskadeliggøre visse eksemplarer. Minørernes hustruer var nu og da boende gæster hos os. Også i dette farlige job skete en tragedie. En af minørerne, der boede hos os, omkom, da en mine sprang i utide. Sådant efterfulgtes krigen en rum tid af ulykker og forlis.

Der kom ret hurtigt et ganske andet mønster i kutternes fiskeri: Fangster blev mange gange efter tilladelser landet i England/Skotland. Begrebet »licensrejser« var den ny gløse. De var ret lange med måske to-tre ugers fiskeri for at få fuld last, inden man sejlede til engelsk havn. Man tilbragte et par dage derovre og eventuelt otte-ti dages fiskeri på vej hjem med en last fisk. Der var ikke tale om levende fisk, men om isede fisk. Hyttfadernes tid var under afvikling. Kutternes dam blev gjort tæt. Lastemulighederne tillod derfor større og større fangster.

Det medførte import med kutterne af kaffe, te, kakao, tobak, cigaretter, cykler eller cykeldæk og eventuelt klædestoffer. Der lå et skær af eventyr over det, når kutterne returnerede fra England med disse varer, som ikke var set under besættelsen. Kutterbyggeriet gik igen i

gang. Bådene blev større og med moderne motorer uden glødehoved. Motorlyden ændrede sig fra »dunk-dunk« til de vellydende og letsnurrende flercylindrede dieselmotorers summen.

Efterskrift

I 1948 flyttede jeg fra Esbjerg for at påbegynde medicinstudiet ved Århus Universitet, og i 1949 flyttede også min familie fra byen. Sømandshjemmet Ny Havn er i dag hjemsted for Hjem Is, og ved et besøg i Esbjerg i 2005 fik jeg lov til at komme ind i bygningen og kigge mig omkring. Jeg var i kælderens, hvor vi havde siddet under luftalmerne. Var i fyrrummet, hvor far havde brændt de illegale blade under en razzia. På Fiskerihavnen var meget ændret. Der lå kun få trawlere, havnebassinerne var for en stor dels vedkommende næsten tomme, og der var ingen små petroleumsbåde som tøffede bassinerne rundt for at tanke kuttere op med brændstof. Men Esbjerg er jo ikke gået i stå af den grund. Nu hedder puslespillet blot noget andet. Og brikkerne ser anderledes ud. Men mottoet er stadig: Rask må det gå.

Noter:

1. Artiklen er redigeret af museumsinspektør Mette Guldberg, Fiskeri- og Søfartsmuseet. Se også Verner Gorridsens artikel om sin barndom på sømandshjemmet i Fra Ribe Amt 2006, s. 87-106.

Verner Gorridsen, født 1930, Hjortevej 2, 8643 Ans. Født og opvokset på Sømandshjemmet Ny Havn i Esbjerg. Har virket som praktiserende læge i Ans. Er i dag aktiv som forfatter, debattør, foredragsholder og turleder. Er desuden formand for »Foreningen til Bevarelse af Tange Sø«.